

OSMANLI DÖNEMİNİN SON YILLARINDA KAYSERİ HACILAR BÖLÜK MAHALLESİ SAKİNLERİNİN VARLIK YAPISI VE DAĞILIMI

Ekrem ERDEM*
Sefure DEVECİ**

Özet

Bu çalışmanın amacı, Kayseri Hacılar'ın Osmanlı döneminin son yıllarında gayr-i menkul varlık düzeyini ve servetin dağılımını tespit etmektir. Toplamda dört mahalle ve bir de yabancılardan oluşan köyle ilgili belgeler okunmuş; ancak çalışmada sadece Bölük Mahallesi ile ilgili veriler analiz edilmiştir. Çalışmanın temelini teşkil eden belgeler Erciyes Üniversitesi'ne bağlı Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi KAYTAM'da bulunan Kayseri Hacılara ait Hülâsa Defterlerinden alınmıştır. Söz konusu Defterlerde yer alan bilgiler esas olarak üç grupta toplanabilir: Mülk ve kazanca sahip vergi mükellefi kişilere dair bilgiler, sahip olunan mülklere dair bilgiler, vergi türü ve ödemelerine dair bilgiler. Kayıtlarda mahalle sakinlerinin ağırlıklı olarak müstakil mülkleri tercih ettikleri, diğer mahallelere göre genel olarak hane ve bağ-bahçe zenginliği yerine, tarlalara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile, mahalle sakinlerinin diğer mahalle sakinlerine nispetle daha ziyade tarla işleriyle iştigal ettikleri, muhtemelen bu yüzden de sahip oldukları servetin değeri ve dolayısıyla zenginlik düzeyleri de daha düşük çıkmaktadır. Toplam mülkün kıymeti ve ödenen vergi içerisinde en büyük pay müstakil tarlalara aittir. Diğer yandan, mahallede servetin oldukça dengesiz bir şekilde dağıldığı görüldüğü de zenginlik düzeyi arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, hatta vergi yükünün toplumun alt kesimlerinde oldukça düşük düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Bölük Mahallesi'nde meskûn ilk on zengin mal varlığı ve ödediği vergi miktarları dikkate alındığında, her birinin ayrı ailelerden geldikleri, dolayısıyla zenginliğin aynı ailelerde toplanmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri Hacılar İktisat Tarihi, Osmanlı Dönemi Kayseri Ekonomisi, Varlık ve Vergi Analizi, Hülâsa Defterleri.

RESIDENTS' ASSET STRUCTURE AND DISTRIBUTION IN KAYSERİ HACILAR BÖLÜK NEIGHBORHOOD IN THE LATE OTTOMAN PERIOD

Abstract

The aim of this study is to determine the level of real estate assets and distribution of wealth in the last years of Kayseri Hacilar. The documents for the four neighborhoods and a village of foreigners have been read but only the data related to the Bölük Quarter have been analyzed. The documents that form the basis of the study were taken from the Hülâsa Defters (Summary Notebooks) of Kayseri Hacilar in Kayseri and Region Historical Research Center KAYTAM of Erciyes University. The information in these notebooks can be grouped into three groups: Information on taxpayers with property and earnings, information on properties owned, and information on tax type and payments. It is understood from the records that the residents prefer mostly detached properties and have fields instead of households and vineyards and gardens compared to other neighborhoods in general. In other words, it is probable that the inhabitants are more engaged in field works than the other inhabitants, and therefore the value of their wealth and thus their wealth levels are lower. The largest share of the total value of the property and the tax paid belongs to the individual fields. On the other hand, although wealth is seen to be distributed unevenly in the neighborhood, it is understood that as wealth level increases, taxes collected from wealth also increase, and even tax burden remains very low in the lower sections of society. Moreover, considering the assets and tax amounts of the first ten rich people in the Bölük neighborhood, it was found that each one came from separate families, so that the wealth was not collected in the same families.

Key Words: Economic History of Kayseri Hacilar; Ottoman Period Economics of Kayseri; Asset and Tax Analysis; *Hülâsa Defters*.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ekremerdem@erciyes.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, devecisefure@gmail.com

Giriş

Bir medeniyetin ve onun dinamikleri üzerine inşa edilen bir devletin kurumsal standardını yansıtan belki de en önemli husus, devletin ve milletin her alanda cereyan eden münasebetlerini kayıt altına alma kültürü ve kabiliyetidir. Altı asrı aşkın bir süre kıtalar arası cihanşümül bir imparatorluk olarak Osmanlı devletinin en temel ve en önemli özelliklerinden biri de devlet ve millet hayatının hemen her alanını ayrıntılarına varana kadar kayıt altına alması ve bu bilgilerin bugüne ulaşmasını sağlayacak bir arşiv geleneğine sahip olmasıdır. Arşiv belgelerinde tutulan bilgiler sadece ülke geneliyle ilgili değil, aynı zamanda taşra şehirler ve köylere varana kadar toplumun sosyal, kültürel, hukuki ve iktisadi hayatına dair pek çok konuyla da ilgilidir.

Ayrıca, kayıtlar genel olarak hem devletin İstanbul'daki merkezi arşivlerinde hem de taşradaki arşivlerde muhafaza edilmiştir. Geçmişte uzunca bir dönem bu kayıtların muhafazası ve araştırmacıların kullanımına sunulması konusunda hem resmî kurumlar hem de toplum nezdinde istenen düzeyde bir hassasiyet gösterilmemiş olsa da bugün bu kapsamlı kayıtların büyük ölçüde dijital ortamda kullanıma hazır hale getirilmesi büyük bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Bu fırsat iktisat tarihi çalışanları için de geçerlidir. Zira Osmanlı dönemi ekonomisine dair hemen her konuda makro ve mikro düzeyde bilgilere bu arşivler üzerinden ulaşmak mümkündür. Makro düzeyde ve ülke geneline dair merkezi arşiv belgelerine dair pek çok araştırma yapılırken, taşra arşiv kaynaklarını da kullanan ve mikro temelli (hane halkları ve firmalar/işyerleri düzeyinde) belgelere dayalı araştırmalar oldukça az gözükmemektedir. Yine bir başka husus, bu kayıtların sadece Latin alfabesine uygun transkripsiyonlarının hazırlanıp bugünkü Türkçe ile aktarılması yerine, modern iktisadi terminolojiye uygun bir dille analizlerinin yapılması gerekmektedir.

Osmanlı dönemi Anadolu insanının refah düzeyini anlamak için, sahip oldukları üretim araçları ve üretim biçimiyle birlikte, tüketim ve satış (pazar) tarzlarının iyi tetkik edilmesi gerekir. Zira geçmişe dönük makro ve mikro düzeyde somut iktisat tarihi çalışmaları yapılmadan Osmanlı medeniyeti üzerine sağlıklı ve kapsamlı bir inceleme yapılmış olmaz. Bu manada, çok eski zamanlardan bugüne dek Anadolu coğrafyasında göreceli olarak bir iktisadi rekabet gücüne sahip olan Kayseri'nin iktisadi tarihi üzerine yapılacak çalışmalar Osmanlı dönemi iktisat tarihi konusunda önemli bilgiler sunacaktır. Bu gerekçeden hareketle, uzun yıllardır girişimciliği ve rekabetçiliği ile öne çıkan Kayseri Hacılar ilçesine bağlı mahallelerin ekonomik refah (zenginlik) düzeylerini ve servetin aileler arasındaki dağılımını tespit etmeyi amaçlayan mikro temelli böyle bir çalışmanın önemli sonuçlar verebileceğini düşünüyoruz. Araştırmamızın tamamında Hacılar'a bağlı dört mahalle (Aşağı Mahalle, Yukarı Mahalle, Orta Mahalle ve Bölük Mahallesi) ve bir de Kayseri'nin değişik mahallelerinden gelen ve tamamı Müslüman olan yabancılardan oluşan köyle ilgili belgeler okunmuş ve incelenmiş olsa da bu çalışmada sadece Bölük Mahallesi ile ilgili belgelerden elde edilen veriler analiz edilecektir.

1. Çalışmanın Kaynağı ve Yöntemi

Söz konusu mahalleler ve köye dair belgelerin okunması, günümüz okuyucu ve araştırmacılarının daha kolay kullanımı için Latin harfleriyle transkripsiyon metninin hazırlanması ve analizlerin yapılması yaklaşık sekiz yıl kadar sürmüştür. Çalışmanın temelini teşkil eden Hülâsa Defterleri ile ilgili daha önce yapılmış hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışma her bakımdan özgündür. Zira hem söz konusu kaynağın daha önce kullanılmamış olması hem de verilerin tasnifi ve analizi sürecinde takip edilen yöntem bakımından örnek teşkil edecek bir çalışma olarak düşünülebilir.

Çalışmada kullanılan belgeler 1993 yılında Erciyes Üniversitesi bünyesinde kurulan Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi'nden (KAYTAM) elde edilmiştir. KAYTAM'ın amacı,

Kayseri'nin yerel tarihini aydınlatacak Selçuklu öncesi, Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine yönelik her türlü orijinal belge ve objeyi kullanarak, Kayseri'nin tarihini günümüz dünyasında anlaşılır hale getirmektir. Merkez bünyesinde aşağıdaki arşiv belgeleri bulunmaktadır:

- Kayseri ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan arşiv belgelerinin fotokopileri/kopyaları,
- Kayseri Kadı Sicilleri kopyaları,
- Tapu Tahrir Defterleri,
- Kayseri Vezir Hanı'nda bulunan belgeler.

Vezir Hanı'nda bulunan belgeler, Kayseri'nin 150 yıllık tarihini içeren 361 çuval tarihi evraktan oluşmaktadır. Yaklaşık 5 bin defter ve 700 bin evrakın yer aldığı bu çuvalar Kayseri Vezir Hanı'nın bir odasında bulunmuş ve Köşk Medrese'ye aktarılmış, ardından dağınık haldeki belgelerin durumunu gören Hollandalı Osmanlı araştırmacısı Profesör Machiel Kiel'in uyarısı üzerine 2006 yılında KAYTAM adına Erciyes Üniversitesi'ne aktarılmıştır. Osmanlı Devleti'nden günümüze 150 milyon civarında evrakın ulaştığı düşünülürse, sadece Kayseri sancağı için elimizdeki rakamın ne kadar önemli bir koleksiyon olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Söz konusu çuvalar içindeki evrak cinsine göre şöyle sınıflandırılabilir¹: Defterler, Müstakil Evrak, Tüm Evrak, Koçanlar, Yırtık Evrak.

Bu çalışma, defterler tasnifi içinde yer alan Hülâsa Defterleri'nden elde edilen verilere dayanmaktadır. KAYTAM Arşivi'nde kayıtlı olan bu defterler², tarafımızca defter ve cilt numaraları ile ait oldukları mekânlara göre tasnif edilmiştir. Hacılar Bölük Mahallesi için, 46 numaralı Hacılar Hülâsa Defteri'nin³ 51. cildinde 169. sayfadan 233. sayfaya kadar yer alan belgeler okunmuştur.

Hane esası üzerine hazırlanan Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri'nde yer alan bilgiler esas olarak üç grupta toplanabilir⁴: İlk olarak, mülk ve kazanca sahip vergi mükellefi kişilere dair bilgileri içermektedir ki bu defterde kayıtlı mahalle sakini vergi mükelleflerinin 94 kişiden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Defterde kayıtlı kişilerin isimleri, unvanları, meslekleri ve aynı zamanda lakaplarını tespit etmek mümkün olmuştur. Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri'ne göre, Bölük Mahallesi'nde meskûn kişilere ait 42 lakap (sülale adı) tespit edilmiştir: *Abbas Fakioğlu, Abbasoğlu, Akrepoğlu, Bakioğlu, Başoğlanoğlu, Bıykoğlu, Bostancıoğlu, Bozalioğlu, Çam Hasanoğlu, Çamoğlu, Deli Mehmetoğlu, Deli Yusuf oğlu, Devocioğlu, Elifoğlu, Elmacioğlu, Fındıkoğlu, Fırforoğlu, Hacı Bekiroğlu, Hacı Hasanoğlu, Haksızoğlu, Horozoğlu, Hüseyin Alioğlu, İmamoğlu, Kaçanoğlu, Kademoğlu, Kafaoğlu, Karakulakoğlu, Karakülahoğlu, Kartaloğlu, Kılındıkoğlu, Kilci Veli oğlu, Köseoğlu, Kürt Ömeroğlu, Mızımzoğlu, Ricaloğlu, Sağır Osman oğlu, Sakioğlu, Salihoğlu, Tasa oğlu, Topacıkoğlu, Topal Hasanoğlu, Veli oğlu.*

İkinci olarak, sahip olunan mülklere dair bilgiler yer almaktadır. Bu mahalleye ait defterde toplam 3 mülk türü tespit edilmiştir. Bu mülk türleri şu şekildedir: Konut (*Bir Göz Hane, Hane, Hanesi, Mukaddem ahır el-yevm Hane, Hane Ahır, Oda, Ödme, Selamlık, Tol*), Arazi (*Bağ,*

¹ Bu sınıflama merkez arşivinde uzun yıllar yaptığımız araştırmalar yetkililerden alınan bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.

² 45 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 52-Hacılar Aşağı Mahalle-Hacılar Yabancı Karyesi*; 46 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 51-Hacılar Yukarı Mahalle-Hacılar Bölük Mahallesi*, 56 Numaralı Defter: *Hacılar Hülâsa Defteri, Cilt 51-Hacılar Orta Mahalle.*

³ Kelime anlamı “Özet Defteri” demektir. Bölük Mahallesi ile ilgili belgelerin yer aldığı 51. Cilt, 28,5 cm x 40 cm ebatlarında, siyah kaplı Hülâsa Defteri'dir.

⁴ Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri Şablonu için bakınız Ek 1

Bağ Cehri, Bahçe, Boz, Boz Dağ, Cehri, Cehri mea Tarla, Dağ, Mukaddem ahır el-yevm Tarla, Müfrez Tarla, Tarla, Tarla Nısf, Tarla Rub', Tarla Sülüs, Tarla ve Cehri, Üçte bir Tarla) ve Ticari (*Ahır, Harman, Samanlık*)'dir.

Yine bu mülklerin yer aldığı toplam 30 mevki adı tespit edilmiştir. Bunlar; *Bağ Başı, Boyalı, Boz Dağ, Buruklu, Buzluk, Cilis, Civiz Kuyu, Dört Kuyu, Elifoğlu, Erik Çukuru, Eşmecik, Günay, Hacı Hamza, Hasan Dağı, İnce, İşmecik, Kankallı, Karpuz / Karpuz Sekisi, Kaya Göl, Kel Yazı, Kuyucak, Orta Seki, Sakar, Sesli (Aşağı Sesli / Orta Sesli / Yukarı Sesli), Sıçanlı, Sırt Başı, Suyu Batak, Süt Başı, Yedi Ağaç, Zebire / Zebide*.

Ayrıca, mahallede toplam 452 adet mülkün varlığı tespit edilmiştir. Bu mülklerin tamamı 1309 dönüm, 169 evlek olup, Mahalledeki toplam mülkün değeri 578.050 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Üçüncü olarak, vergi türü ve ödemelerine dair bilgiler yer almaktadır. Defter incelendiğinde, vergi mükellefi kişilerden sahip oldukları mülklere karşılık devlet tarafından değişen oranlarda vergi tahsil edildiği görülmektedir. Vergi, binde dört, binde beş, binde sekiz yahut binde on hesabıyla alınmaktadır. Mahallelinin sahip oldukları mülklere karşılık ödemiş oldukları toplam vergi miktarı yaklaşık 2.609 kuruş olarak kayıtlarda yer almıştır.

Daha sonra, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kaydedildiği anlaşılan Hacılar Hülâsa Defterlerinden elde edilen verilerden hareketle aşağıda belirtilen değerlendirmeler yapılmıştır: Önce mahalle sakinlerinin varlık ve vergi yapısı (sahip oldukları varlıkların miktar, değer ve ölçek bakımından dağılımı ile vergi yükü), ile Hülâsa Defteri'nde kayıtlı kişilerin –ilk 10 zengin dâhil- mal varlığı seviyesine göre dağılımı ve vergi yükleri, Hülâsa Defterinde adı geçen varlıkların cinsi, miktarı, değeri ve vergisi ile ilgili özet tablolar kullanılarak analiz edilmiştir. Ardından bir mahalle için elde edilen veriler diğer üç mahalle ve yabancılar köyünün verileri ile karşılaştırılarak mukayeseli bir analize tabi tutulmuştur.

Çalışmada kullanılan *Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri*'nin hangi tür defterin hülâsası (özeti) olduğunu tespit için mevcut arşivlerde yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bu türden bir defterin olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Defterde verilen bilgilerin emlak ve araziye dair bilgiler olması hasebiyle Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ne yapmış olduğumuz başvuru neticesinde⁵ ilgili arşivdeki Hacılar'a ait olan defterlerin *Hacılar Arazi Yoklama Defterleri*⁶ olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

⁵Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kocasinan Tapu Müdürlüğü Arşivinde yaptığımız araştırma neticesinde Hacılar'a ait şu defterlere ulaşabildik: i) *Hacılar Karyesi Defter-i Arazi (Hacılar Köyünün Mayıs 92 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacılar Karyesi Sene 92), (M.1876 Tarihli)*; ii) *Hacılar Karyesi Defter-i Arazi (Hacılar Köyünün Mayıs 99 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacılar Karyesi Sene 99), (M.1883 Tarihli)*; iii) *Hacılar Karyesi Defter-i Arazi (Hacılar Köyünün Mayıs 306 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacılar Karyesi Sene 306), (M.1890 Tarihli)*.

⁶*Yoklama Defteri*: Tanzimat Fermanı'nın etkisi ile kişilere mülkiyet hakkının tanınması ve taşınmazlarının kayıt altına alınması, 21 Mayıs 1847 (5 Cemaziyül Ahir 1263) tarihli Tüzük (Tapu Hakkında İcra Olunacak Nizâmât) ile başlamış; taşınmaz kayıtlarının mahallinde tutulması, bu kayıtların birer örneğinin Defterhane-i Hâkânî İdaresi'ne gönderilerek orada muhafaza edilmesi ve Defterhanece doldurulup mahalline gönderilen tuğralı tapu senetlerinin de mal sahiplerine verilmesi usulü getirilmiştir. Daha sonra 1858 (H.1274) tarihli 132 maddeden oluşan Arazi Kanunu (Arazi Kanunname-i Hümayunu) çıkarılarak mülkiyet düzeni daha sağlam temellere oturtulmuştur. Kayıtlar tesis edildikten sonra, satış ve intikal gibi tedavüllerin kayıt üzerine işlenmesi terk olunarak her yeni muamele için aynı tarzda yeni kayıtlar düzenlenmesi ve eski kayıtla yeni kayıt arasında bir bağlantı kurulması usulüne geçilmiştir. Şahısların tapu idarelerine gitmeleri sonucu talepleri üzerine yapılan işlemlere *daimî tapu kayıtları*, arazilerin yetkili memurlar vasıtası ile yerlerinde görülüp incelenerek kayıt altına alınması sonucu da *yoklama tapu kayıtları* oluşturulmuştur. Yoklama usulüne ilişkin kayıtlar 1872 ila 1909 yılları arasında tutulmuştur. Yoklama usulü, günümüzde 3402 Sayılı Kanun'a göre yapılan kadastro çalışmasının daha basit bir şeklidir. *Yoklama Defterleri*, yoklamayı yapan yetkili kimselerin haiz oldukları sıfatlara göre ve bu işlerden alınan harçların tahakkuk ve tahsiline göre türlere ayrılmaktadır. Sırf mülk sayılan arazi ve emlake ilişkin işlemler, şer'i mahkemelerde yapılarak şer'i hüccetler verilmekte iken, bu yetki çıkarılan tüzük gereği 1874 tarihinden itibaren

Ancak Yoklama Defterlerindeki bilgiler ile Hülâsa Defterindeki bilgiler karşılaştırıldığında benzerlikler kadar farklılıkların da olduğu tespit edilmiştir⁷.

Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defterlerinin bulunduğu KAYTAM Arşivi'nde yürüttüğümüz çalışma neticesinde Hacılar ile ilgili emlak ve araziye dair iki defter türü tespit edilmiştir. İlk olarak incelediğimiz defter “*Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde – El Defteri*”⁸ olup; bu defterin içindeki bilgiler ile Hülâsa Defteri içindeki bilgiler karşılaştırıldığında iki defter arasındaki benzerliğin az olmasına⁹ karşılık, ikinci defter türü olan *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*¹⁰ arasındaki benzerliğin fazla olduğu tespit edilmiştir¹¹. Emlak ve arazi kaydına dair tutulan bu defterlerde ana gaye, emlak ve arazi hakkında detaylı bilgi vermek iken, mevcut çalışmanın ana kaynağı olan Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri'nin amacı emlak ve temettuat sahibi kişiye ait gayr-i menkullerin ve bunlardan dolayı ödediği vergilerin tespitidir.

Emlak ve Arazi Kayıt Defterlerinden farklı olarak Hülâsa Defterlerinde “Emlak ve Temettuat¹² Sahibi Kişi” ibaresinin ve vergi kayıtlarının bulunması aklımıza bu defterlerin Temettuat Defterlerinin¹³ Hülâsası (özeti) olabileceği fikrini getirdi. Yaptığımız literatür

---

tapu idarelerine bırakılmış ve yapılan işlemler sonucunda ilgililerine tapu senedi verilmeye başlanmıştır (https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/files/icerik/ekleri/arsivin_onemi_ve_arsiv_belgeleri_0.docx. E. T.: 29.09.2019. Ayrıntılı bilgi için bakınız; *Osmanlıdan Günümüze Tapu Arşivi*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2009).

⁷ *Yoklama Defterlerinde* gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, bağlı bulunduğu karyesi, mevkii, cinsi, hudutları, büyüklüğü, değeri, sahibi, ferağ-intikal gibi değişiklikler, el değiştirme nedenleri ile kayıt masrafları bilgilerine ulaşılmaktadır. *Hülâsa Defterlerinde* ise, gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, bağlı bulunduğu mevkii, cinsi, büyüklüğü, değeri, sahibi, ferağ-intikal gibi değişiklikler, el değiştirme nedenleri ve vergisi hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır. *Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri* ile *Hacılar Arazi Yoklama Defterleri* arasındaki en büyük fark; Hülâsa'da mülkten alınan vergi, Yoklama'da ise yoklama masrafları kaydedilmiştir.

⁸ KAYTAM Arşivi'ndeki Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defterleri şunlardır: i) 49 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19/1) 1926 Tahriri*; ii) 51 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19) 1926 Tahriri No: 2*; iii) 51 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19) 1926 Tahriri No: 5*; iv) 47 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19/3) 1926 Tahriri No: 3*.

⁹ *Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defterlerinde* gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, mevki numarası, cinsi, hudutları, büyüklüğü, derecesi, değeri ile arazi ve emlak türü (mülk, vakıf, miri) bilgilerine ulaşılmaktadır. Hülâsa Defterlerinde ise; gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, bağlı bulunduğu mevkii, cinsi, büyüklüğü, değeri, sahibi gibi değişiklikler, el değiştirme nedenleri ve vergisi hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır. *Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri* ile *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde – El Defterleri* arasındaki en büyük fark; Hülâsa'da mülke ve mülkten alınan vergiye dair bilgiler kaydedilirken, Müsvedde-El Defteri'nde sadece mülke dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir ve hiç vergi kaydı bulunmamaktadır. Diğer bir fark ise; Hülâsa'da hane (mahalle) bazında kayıt tutulurken, Müsvedde-El Defterlerinde mevki bazında kayıt tutulmuştur.

¹⁰ KAYTAM Arşivi'ndeki Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defterleri şunlardır: i) 48 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; ii) 53 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; iii) 52 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; iv) 55 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; v) 54 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*; vi) 50 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri 1928 Tahriri*.

¹¹ Her iki defterin de şablonu birbirinden farklı ancak şablondaki veri girişinin olduğu sütunlar aynı; yani her iki defterde de gayr-i menkullerin sıra numaraları belirtildikten sonra, bağlı bulunduğu mevkii, cinsi, büyüklüğü, değeri, sahibi gibi hususlar ile bunlara ait vergiler hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır. Diğer defter türlerinin hiçbirinde mülkten alınan vergiye dair bilgi bulunmazken, adı geçen bu iki defterde de alınan vergi hakkında bilgi mevcuttur. Zira her iki defterde Hülâsa Defteridir. Ancak, bu çalışmaya kaynak teşkil eden Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri hane (mahalle) bazında, Hacılar Emlak ve Arazi Hülâsa Defteri ise şahıs bazında kayıtlara sahiptir.

¹² Temettü'nün kelime anlamı “kazanma, kâr etme, kâr, fayda, menfaat” anlamlarına gelmektedir. Çoğulu, temettuatır (Şemsettin Sami, 1989:437).

¹³ *Temettuat Defterleri*: Tanzimat Dönemi'nde önceleri değişik adlar altında toplanan vergilerin yerine tek bir verginin ikamesi için hane reislerinin gelir tespitlerine dayanan temettü sayımları 19. yüzyıl ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi için çok önemli bilgiler içermektedir (Kütükoğlu, 1995:395). Temettü tahririnin

taramasında Hülâsa Defterleri ile Temettuat Defterleri arasında benzerliklerin olduğu tespit edilmiştir¹⁴. Ancak, Temettuat Defterlerinin kayıt tarihi olarak 1840 ve 1845 senelerinin bilinmesine rağmen, Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri'nin kayıt tarihinin bulunmaması ve ayrıca defter içinde geçen tarihlerle¹⁵ örtüşmemesi Temettuat Defterleri Hülâsasını olma ihtimalini azaltmıştır.

Daha sonra, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına tekabül eden bir tarihe ait olduğunu varsaydığımız Hacılar Hülâsa Defterleri'nden elde edilen verilerden hareketle mahalle sakinlerinin varlık ve vergi yapısına (sahip oldukları varlıkların miktar, değer ve ölçek bakımından dağılımı ile vergi yükü, Hülâsa Defteri'nde kayıtlı kişilerin –ilk 10 zengin dâhil- mal varlığı seviyesine göre dağılımı ve vergi yükleri ile Hülâsa Defteri'nde adı geçen varlıkların cinsi, miktarı, değeri ve vergisi) ilişkin özet tablolar kullanılarak analizler yapılmıştır. Hacılar Bölük Mahallesi'ne ait verilerden elde edilen analiz sonuçları diğer üç mahalle ve yabancılar köyüne ait olanlarla karşılaştırılarak mukayeseli bir analize tabi tutulmuştur.

2. Hacılar Bölük Mahallesi Sakinlerinin Sahip Oldukları Varlıkların Miktar, Değer ve Ölçek Bakımından Dağılımı İle Vergi Yükü

Bu kısımda Bölük Mahallesi'nde oturan mahalle sakinlerinin sahip oldukları mal varlıklarının sayılarının ve türlerinin dağılımı, bu varlıkların türlerine göre ölçek büyüklükleri ve toplamdaki payları, yine bu mülklerin türlerine göre değerleri ve nihayet varlıklarının niteliğine göre tabi olunan ve ödenen vergi yükleri incelenmektedir. Burada aktarılan sayısal değerler, ilgili arşiv evrakından uzun ve meşakkatli bir araştırma süreci sonunda elde edilen bilgi ve verilerin oldukça sade ve özet hale getirilmiş halini yansıtmaktadır.

Burada sunulan özet bilgiler, 19. yüzyılın sonu 20. Yüzyılın başında Bölük Mahallesi'nin varlık düzeyi, ölçek yapısı ve dağılımı ile devletin tahsil ettiği vergi miktarı hakkında fikir vermektedir.

---

yapılmasındaki esas amaç, herkesin kazancına ve mal varlığına göre devlete belirli miktarda vergi vermesi ve bunun bir düzene konularak tespit edilen usullere göre yapılmasıdır (Serin, 1998:719). Temettü vergisinin kaydedildiği defterlere *Temettuat Defterleri* adı verilir. 15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerindeki bilgilerden daha fazlasını bu defterlerde bulabiliyoruz (Kütükoğlu, 1995:395). Adına “Emlak, Arazi, Hayvanat ve Temettuat” sayımları denilen bu tahrirler sonucu yirmi bine yakın defter serisi oluşmuştur (Yükçü vd., 2014:172). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Kalemi defterlerinden olan Temettuat Defterlerinin büyük çoğunluğu 1261 (1845) tarihindeki sayımlara ait iken, az bir kısmı da 1256 (1840) tarihindeki sayımlara aittir (Kütükoğlu, 1995:396).

¹⁴ İsmet Demir'in yayına hazırladığı *Kayseri Temettuat Defteri* adlı üç ciltlik çalışmada; mülk sahibi kişinin adı, mülkün adedi, cinsi ve kıymeti hakkında bilgi verilmiştir. Ancak 1840 ve 1845 sayımı Temettuat Defterlerinde ise, Temettu' sahibi kişinin sahip olduğu emlak ve hayvanatın sayısı, cinsi, değerinin yekûnü ve ödeyeceği temettu' vergi miktarı kaydedilmiştir (Adıyeko, 2000:789). Hane esaslı üzerine yapılan bu sayımlarda yer alan bilgiler dört grupta toplanabilir: i) Mükellef kişilik bilgileri: a) Hane sahibinin ismi, b) Unvanı ve mesleği. ii) Menkul ve gayr-i menkul servet: a) Mükellefin sahip olduğu veya tasarrufunda bulunan ekili veya nadasa bırakılmış tarlanın, bahçenin, bağ ve çayırın dönüm olarak miktarı. Ayrıca kira ile tutulan ya da kiraya verilen toprakların dönüm olarak miktarı ve kimden kiralandığı ya da kime kiraya verildiği. b) Hane sahibinin küçük ve büyükbaş hayvanlarının cins ve miktarı. c) Değirmen, dükkân, boyahane, debbağhane ve kışlak gibi gayr-i menkul servetin sayısı ve birim büyüklüğü. iii) Gelirler: a) Mükellefin sahip olduğu veya tasarrufunda bulunan yukarıda sayılan her bir menkul veya gayr-i menkul servetin bir yıl içinde sağladığı hasılat veya kira geliri. b) Hane reisinin ve diğer hane üyelerinin esnaflık, ticaret veya emek faaliyetlerinden sağladığı gelirler. iv) Vergi ödemeleri: a) Bir yıl içinde mükellef hane reisi tarafından ödenen bir tür gelir vergisi olan “vergü-yi mahsusâ”nın kuruş olarak miktarı. b) Gayr-i müslim hane reisinin ve diğer aile üyelerinin ödemekle yükümlü oldukları cizyenin a'lâ, evsat, ednâ olarak türü ve sayısı. c) Aynen ödenen aşar vergisinin ürün olarak nevi, miktarı ve para olarak karşılığı. d) Nakden ödenen aşar ve rüsumun para olarak değeri (Akgündüz, Öztürk, 2002: 31-32).

¹⁵ En eski tarih; Mart sene 310 (M.30 Ocak 1894) (Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri sahife 227). En yeni tarih; Muhavvel sene 929 (M.1929) (Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri sahife 214). Defterde 1894 tarihinden 1929 tarihine kadar süredeki işlemler de kayıtlıdır. Defter muhtemelen daha eski bir tarihe ait olmalıdır. Ancak, İsmet Demir'in yayına hazırladığı *Kayseri Temettuat Defteri* adlı çalışmada kaynak defterin tarihi 1834'tür. Yani, Temettuat sayımları tarihiyle uyuşmamaktadır (Temettu' sayım tarihleri: 1840 ve 1845).

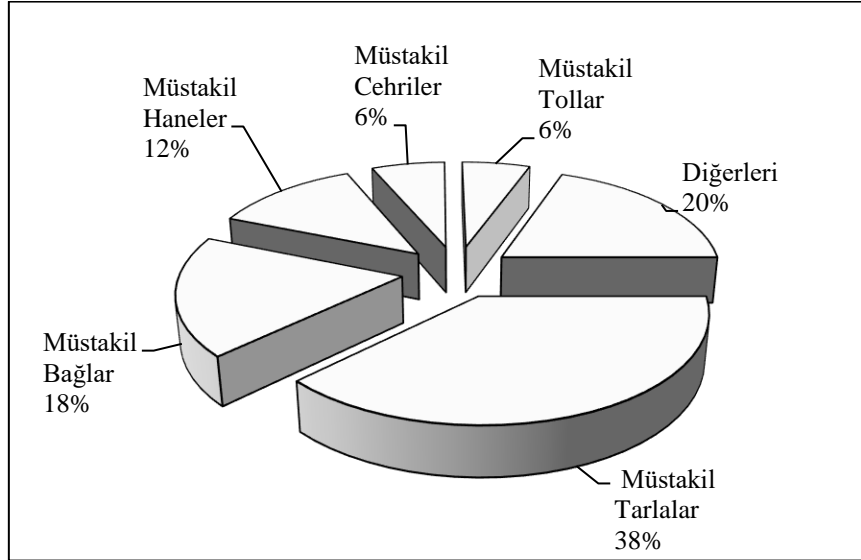
2.1. Bölük Mahallesi Sakinlerinin Sahip Oldukları Mülkün Adedi ve Türlerine Göre Dağılımı

Kayıtlarda Bölük Mahallesi'nde toplam 452 adet mülkün olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan adet olarak sırasıyla en fazla mülk *müstakil tarla* (171 adet), müstakil bağ (83 adet), müstakil hane (56 adet), müstakil cehri (28 adet) ve müstakil tol (26 adet) olarak tespit edilmiştir. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı yaklaşık %81 düzeyindedir (Tablo 1 ve Grafik 1).

Tablo 1: Bölük Mahallesi'nde Mülklerin Cins ve Sayı Bakımından Dağılımı

Mülkün Cinsi	Adedi
Müstakil Tarlalar	171
Müstakil Bağlar	83
Müstakil Haneler	56
Müstakil Cehriler	28
Müstakil Tollar	26
<i>Diğerleri</i>	88
Toplam	452

Grafik 1: Bölük Mahallesi'nde Mülklerin Cins ve Sayı Bakımından Dağılımı

Bu verilerden anlaşıldığı üzere; Bölük Mahallesi'nde adet olarak mülkün çok büyük bir kısmı diğer mahallelerde olduğu gibi müstakil varlıklardan oluşmaktadır. mahalle sakinleri, tahıl ağırlıklı bitkisel üretim için kullanılan tarla ve cehri üretimine uygun araziler ile bu faaliyetlerin yakın tamamlayıcısı mahiyetindeki tollara¹⁶ sahiptirler. Dolayısıyla, bu mahallede bir yandan geleneksel tarımsal varlıklara sahip olup onların üretimi sürdürülür iken, diğer yandan o dönemde Kayseri'nin hala uluslararası piyasalarda rekabet gücüne büyük katkı sağlayan kaliteli iplik, boyama ve kumaş üretimi için girdi temin etmeye yönelik üretim faaliyetlerinin yürütüldüğü anlaşılmaktadır (cehri üretimi yoluyla). Ayrıca, bağ ve hane sayıları da diğer

¹⁶ *Tol*, taş kemer veya taş kemerlerle yapılmış ev, oda, kapı benzeri yapı.

mahalleler kadar olmasa da mahalle sakinlerinin belli bir refah seviyesine sahip olduklarını göstermektedir.

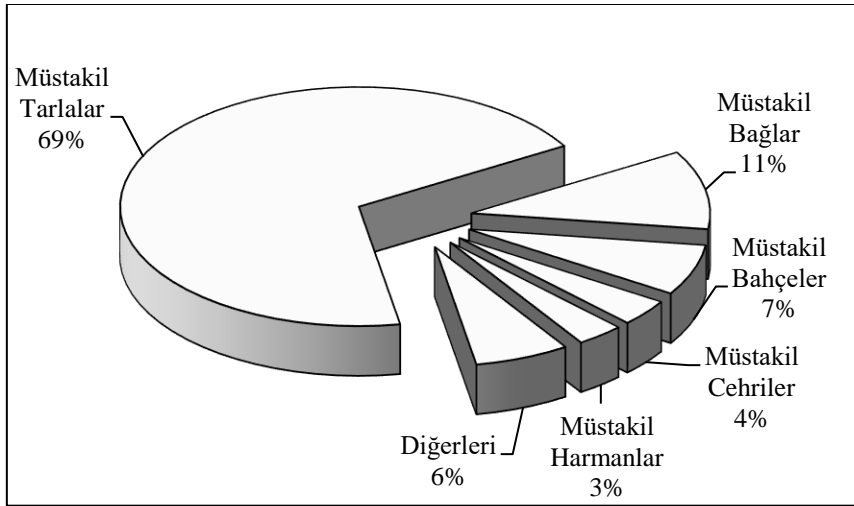
2.2. Bölük Mahallesi Sakinlerinin Sahip Oldukları Mülkün Dönüm ve Evlek Olarak Büyüklüğü ve Mülkün Türüne Göre Dağılımı

Bölük Mahallesi'nde oturanların sahip oldukları mülkün tamamı 1.309 dönüm¹⁷, 169 evlek¹⁸ olarak kayıtlara geçmiştir. Dönüm cinsinden en fazla mülk *müstakil tarla* (907 dönüm, 100 evlek), müstakil bağ (139 dönüm, 39 evlek), müstakil bahçe (90 dönüm, 11 evlek), müstakil cehri (47 dönüm, 2 evlek) ve harman (42 dönüm, 14 evlek) olarak tespit edilmiştir. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı (dönüm olarak) yaklaşık %94 nispetindedir (Tablo 2 ve Grafik2).

Tablo 2: Bölük Mahallesi'nde Mülklerin Cins ve Büyüklük Bakımından Dağılımı

Mülkün Cinsi	Büyüklüğü (Dönüm/Evlek)
Müstakil Tarla	907/100
Müstakil Bağlar	139/39
Müstakil Bahçeler	90/11
Müstakil Cehriler	47/2
Müstakil Harmanlar	42/14
<i>Diğerleri</i>	84/3
Toplam	1309/169

Grafik 2: Bölük Mahallesi'nde Mülklerin Cins ve Büyüklük Bakımından Dağılımı

Veriler dikkatle incelendiğinde, Bölük Mahallesi'nde oturanların esas itibariyle tarla işleriyle iştigal ettikleri ve sahip oldukları tarlaların da tamamına yakınının müstakil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sahip oldukları tarlaların toplam servetlerine oranı adet bakımından %38, dönüm bakımından ise %69 seviyesindedir.

¹⁷ *Dönüm*, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 dönüm = 1.000 metrekaredir. İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan bir ölçü birimidir.

¹⁸ *Evlek* ise, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 Evlek = ¼ Dönüm = 250 metrekaredir. İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan ölçü birimlerinden biridir.

2.3. Bölük Mahallesi Sakinlerinin Sahip Olduğu Mülkün Değeri ve Türüne Göre Dağılımı

Bölük Mahallesi'ndeki toplam mülkün değeri¹⁹ 575.050 kuruş olarak kaydedilmiştir. Toplam mülkün kıymeti içerisinde en büyük pay, 183.300 kuruşluk değeri ile öne çıkan *müstakil tarlalara* aittir. Bunu 108.700 kuruşluk değeri ile müstakil haneler, 107.000 kuruşluk değeri ile müstakil bağlar, 35.275 kuruşluk değeri ile daha önce ahır ama o gün tarla olarak kullanılan araziler (mukaddem ahır, el-yevm tarla) ve 30.750 kuruşluk değeri ile daha önce ahır ama o gün ev olarak kullanılan mülkler (mukaddem ahır, el-yevm hane) takip etmektedir. Bu mülklerin toplam mülk değeri içerisindeki payı yaklaşık %80 nispetindedir (Tablo 3 ve Grafik 3).

Burada tabii değer olarak sahip olunan tarlaların toplam değer (kıymet) içerisinde hâkim bir pozisyona sahip olduğu görülmektedir. Zira hâlihazırda sadece tarla olarak kullanılan mülklerin toplam değer (kıymet) içindeki payı %38 nispetindedir. Ayrıca, sadece bu mahallede oturanlara özgü olarak önce ahır olup da sonradan tarla ya da hane olarak kullanılan mülkler var ve bunlar en fazla değer taşıyan dördüncü ve beşinci büyük varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölük Mahallesinde sahip olunan mülk çeşitleri arasında değer ortalaması en yüksek olanlar sırasıyla daha önce ahır ama bugün ev olarak kullanılan araziler, yine daha önce ahır ama bugün tarla olarak kullanılan araziler, selamlıklar, odalar ve müstakil evlerdir. Buradan anlaşılmaktadır ki, Bölük Mahallesi'nde oturanların sahip oldukları varlıklar içerisinde ortalama olarak en yüksek değere sahip olanlar, yine bu mahalleye özgü olan önce ahır olup da sonradan tarla ya da hane olarak kullanılan mülklerdir. Diğer mülklerin ortalama değeri bunlara göre hayli düşük kalmaktadır.

Bu önemli bulgu bize bu mahallede oturanların Kayseri Hacılar'a bağlı diğer mahallelerde oturanlara göre daha kırsal, köy hayatı benzeri bir yaşam tarzına ve daha düşük değerli bir gayri menkul varlık düzeyine sahip olduklarını göstermektedir. Daha önce ahır olarak kullanılan gayri menkullerin o gün itibarıyla ev ya da tarla olarak kullanılması, muhtemelen daha önce ağırlıklı olarak hayvancılıkla iştigal ederken artık vazgeçtikleri ve daha ziyade bitkisel üretime ağırlık verdikleri ve bir kısmını da ev olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Daha önce yapılan bir çalışmadan hareketle²⁰, bu durumun önemli bir sebebi 1873-75 yılları arasında yaşanan Büyük Orta Anadolu Kuraklığı döneminde canlı hayvan stokunun kuraklıktan en çok etkilenen bölgeler arasında yer alan Kayseri Sancağında büyük ölçüde azalmış olması olarak düşünülebilir. Zira söz konusu ekonomik buhran döneminde Hacılar Bölük Mahallesi'nin de içinde yer aldığı Orta Anadolu bölgesinin tamamında nüfusun %3 ila 7'sinin açlıktan hayatını kaybettiği, çok sayıda hayvanın telef olduğu ve hayvan stokunun önemli oranda azaldığı; buna bağlı olarak tarıma dayalı endüstri üretiminin rekabet gücünün de büyük ölçüde zaafa uğradığı, büyük hasıla kayıplarının yaşandığı ve bu yüzden devletin büyük bir vergi kaybına uğradığı bilinmektedir.

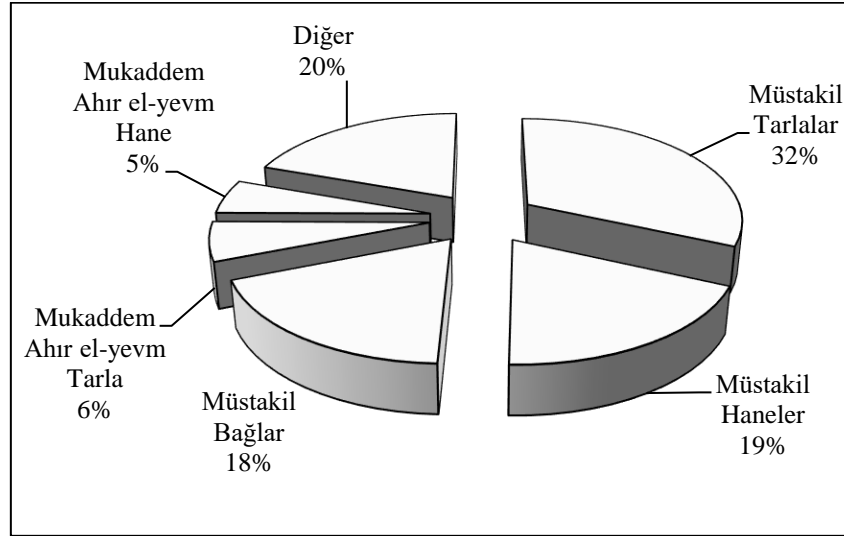
Sebebi ayrı bir tartışma konusu olsa da mülkün kullanımındaki dönüşümün mahalle sakinlerinin üretim ve ona bağlı olarak yaşam biçiminde köklü bir değişime yol açtığı ve neticede daha düşük bir hayat standardını benimsemek durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Zira tahıl üretiminin hayvancılığa göre her devirde katma değeri daha düşük bir sektör olması ve ahır konumundaki yapıların ev olarak kullanılmak durumunda kalınması bunun önemli bir göstergesi olarak söylenebilir.

¹⁹Kıymet ya da değer, incelenen defterlerde mülkün kaç pare ve kaç kuruş olduğunun kaydedildiği kısımdır. 1 Kuruş = 40 Pâre'dir.

²⁰ Erdem ve Deveci 2015, 15-16.

Tablo 3: Bölük Mahallesi'nde Mülklerin Cins ve Değer Bakımından Dağılımı

Mülkün Cinsi	Kıymeti (Kuruş)
Müstakil Tarlalar	183.300,00
Müstakil Haneler	108.700,00
Müstakil Bağlar	107.000,00
Mukaddem Ahır el-yevm Tarla	35.275,00
Mukaddem Ahır el-yevm Hane	30.750,00
<i>Diğer</i>	<i>113.025,00</i>
Toplam	578.050,00

Grafik 3: Bölük Mahallesi'nde Mülklerin Cins ve Değer Bakımından Dağılımı

2.4. Bölük Mahallesi Sakinlerinin Ödediği Verginin Mülkün Cinsine Göre Dağılımı

Mahallenin sahip olduğu mülklere karşılık ödemiş olduğu toplam vergi miktarı yaklaşık 2.609 kuruştur. Ödenen toplam emlak vergisi miktarının mahallede oturanların sahip oldukları toplam mülkün değerine oranı %45'tir. Ödenen vergi oranının nispeten düşük çıkmasının nedeni, burada oturan insanların *ağırlıklı olarak tarla sahibi olmaları* ve varlıklarını bunun üzerinden oluşturmalarıdır. Zira en fazla vergi ödenen mülk türü, yine tahmin edileceği üzere 763 kuruş ile *müstakil tarlalara* aittir (toplamın yaklaşık %29'u). Dikkat edilecek olursa, bu oran bazı mahallelere göre nispeten düşük düzeydedir. Anlaşılan o ki, tarlaların değeri ve getirisi, o dönemde de merkezi konumdaki mülklere göre daha düşüktür. Bunu sırasıyla müstakil haneler (578 kuruş), müstakil bağlar (362 kuruş), önce ahır olup da sonradan tarla olarak (178 kuruş) ve hane olarak (151 kuruş) kullanılan mülkler takip etmektedir. Bu mülklerin tamamı için ödenen vergiler mahalle sakinlerinin ödediği toplam verginin %78'ini oluşturmaktadır (Tablo 4 ve Grafik 4).

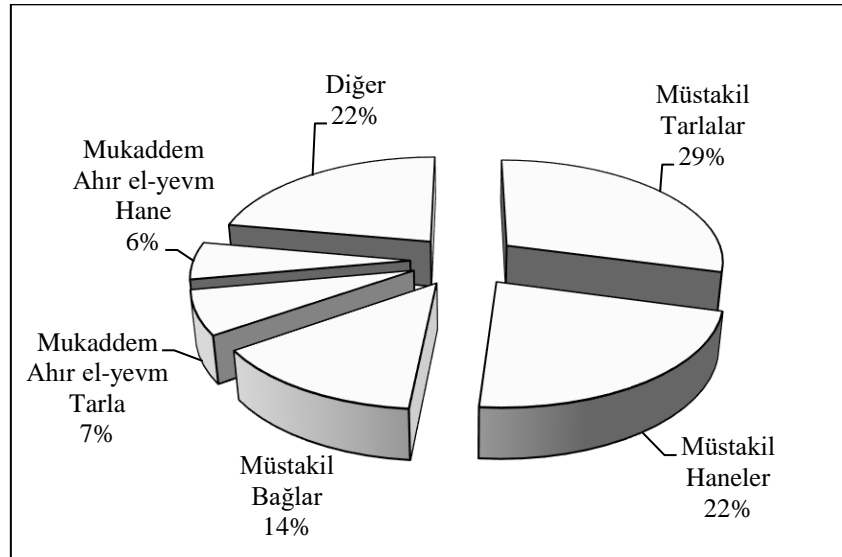
Bu mahallede vergi ödemesi bakımından en yüksek ilk beş mülkün mahallenin ödediği toplam vergi içerisindeki payı diğer mahallelerden daha düşüktür. Bu durum, aynı mahallenin biraz önceki oranlarında da diğer mahallelere göre daha düşük çıkması ile oldukça uyumlu bir

sonuçtur. Başka bir ifade ile, Bölük Mahallesi'nde mülk türlerinin adet, değer ve ödenen vergi bakımlarından dağılımı diğer mahallelere göre biraz daha dengeli olmuştur.

Tablo 4: Bölük Mahallesi'nde Mülklerin Cins ve Vergi Açısından Dağılımı

Mülkün Cinsi	Vergisi (Kuruş)
Müstakil Tarlalar	763,00
Müstakil Haneler	578,00
Müstakil Bağlar	362,00
Mukaddem Ahır el-yevm Tarla	178,00
Mukaddem Ahır el-yevm Hane	151,00
Diğer	577,00
Toplam	2.609,00

Grafik 4: Bölük Mahallesi'nde Mülklerin Cins ve Vergi Açısından Dağılımı

Söz konusu mülklerden elde edilen ortalama vergi miktarlarına bakıldığında ise; en yüksek miktarların sırasıyla önce ahır olup da sonradan tarla ya da hane olarak kullanılan mülkler, hanesi, selamlıklar ve ödemeler olduğu anlaşılmaktadır.

3. HACILAR BÖLÜK MAHALLESİ'NDE MESKÛN KİŞİLERİN MAL VARLIĞI SEVİYESİNE GÖRE DAĞILIMI VE VERGİ YÜKLERİ

Hacılar Bölük Mahallesi'nde oturanların farklı mal varlığı seviyelerine göre dağılımı ve bu varlık katmanlarının tabi oldukları vergi yükleri incelendiğinde (Tablo 5); nispeten varlık düzeyi yüksek mahalle sakini sayısının (ki, bir anlamda toplam hane sayısı da denebilir) diğer mahallelere nispetle epeyce düşük olduğu gözükmektedir. Buna paralel olarak, mahalle sakinlerinin toplam yarım milyonun biraz üzerinde (520.100 kuruş) bir mal varlığına sahip olduğu, fert başına mal varlığının ve emlak vergi yükünün ise diğer bazı mahallelerden daha fazla düştüğü (sırasıyla yaklaşık olarak 5.253 kuruş ve 17 kuruş olduğu) anlaşılmaktadır.

Bölük Mahallesi sakinlerinin varlık düzeyine bakıldığında; sadece üç kişinin 20.001-30.000 kuruş aralığında mülke sahip olduğu; bu şahısların toplam içindeki payının yaklaşık %3

düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu kişilerin ortalama 23.517 kuruş değerinde bir mülke sahip oldukları, mahalle ortalamasının yaklaşık 4,5 katına ve mahallenin sahip olduğu toplam mal varlığının ise yaklaşık %14'üne tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Öte taraftan, söz konusu 3 kişinin varlık oranıyla mütenasip olarak (%13,27) mahallede ödenen toplam vergi içinde bir paya sahip olduğu, fert başına ödedikleri vergi ise mahalle ortalamasının 4 katından daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu verilerden hareketle, göreceli olarak varlık düzeyi arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, vergi yükünün toplumun alt kesimlerinden toplanmadığı söylenebilir.

Tablo 5: Bölük Mahallesi'nde Oturanların Mal Varlığı Seviyesine Göre Dağılımı ve Vergi Yüğü

Bölük Mahallesi'nde Oturanların Tamamının Mal Varlığı ve Vergi Yüğü				
Kayıtlı Toplam Kişi Sayısı²¹	Toplam Mal Varlığının Değeri	Fert Başına Toplam Mal Varlığı Değeri	Mahallenin Toplam Vergi Yüğü	Fert Başına Vergi Yüğü
99	520.100,00	5.253,53	2.284,00	23,07

Bölük Mahallesi'nde İlk 10 Zengin'in Mal Varlığı ve Vergi Yüğü				
Toplam Kişi Sayısı ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı	Toplam Mal Varlığının Değeri ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı	Fert Başına Toplam Mal Varlığı Değeri	Toplam Vergi Yüğü ve Mahalle Toplamı İçindeki Oranı.	Fert Başına Vergi Yüğü
10	174.375,00	17.437,50	799,25	79,92
%10,10	%33,52	-	%35,00	-
Bölük Mahallesi'nde Mal Varlığı 20.001-30.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
3	70.550,00	23.516,67	303,10	101,03
%3,03	%13,56	-	%13,27	-
Bölük Mahallesi'nde Mal Varlığı 10.001-20.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
17	251.500,00	14.794,12	1.082,57	63,68
%17,17	%48,36	-	%47,40	-
Bölük Mahallesi'nde Mal Varlığı 0-10.000 Kuruş Arası Olan Mahalle Sakinleri				
80	218.800,00	2.735	949,12	11,86
%80,81	%42,07	-	%41,56	-

²¹ Kayıtlı Kişi Sayısı, Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri'nde ismi ve şöhreti kayıtlı olan kişilerin sayısıdır. Bu kişiler vergi mükellefi kişiler olup, Hacılar Bölük Mahallesi nüfusunu ifade etmemektedir. Hacılar Bölük Mahallesi Tahmini Nüfusu = Hane Sayısı (56 adet) * 5 = 280 kişi idi.

10.001-20.000 kuruş aralığında ise, 17 kişi bulunmakta ve bunların toplam içindeki payı yaklaşık %17'dir. Buna karşılık sahip oldukları mülkün değeri toplam içinde yaklaşık %48 gibi yüksek bir paya sahiptir. Bu kişilerin ortalama mülk değeri ise yaklaşık 15 bin kuruş olup, mahalle ortalamasının yaklaşık 3 katı civarındadır. Bu gruptaki kişilerin ödedikleri verginin toplam içindeki payı da diğer mahallelerin aynı gelir grubunda yer alanlara göre oldukça yüksek olup, %47'nin biraz üzerinde olup, fert başına vergi yükü bir üst zengin grubun üçte ikisi kadar ama mahalle ortalamasının üç katı kadardır. Bu veriler de bize, diğer mahallelerde olduğu gibi, vergi yükü ile zenginlik düzeyi arasında adil denebilecek müspet bir orantının olduğunu göstermektedir.

Nihayet, varlık değeri 10.000 kuruşun altında olanların sayısı ise toplam 80 kişi olup, toplam mülk sahiplerinin %81'ine karşılık gelmektedir. Çok büyük bir çoğunluğu oluşturan bu gruptaki insanların sahip oldukları mal varlığı ile ödemekle yükümlü oldukları vergi miktarının mahalle toplamı içindeki payları hemen hemen aynı oranda (%42), ortalama vergi oranları ise %12 gibi oldukça düşük düzeydedir. Dikkat edilecek olursa, bu kategoride yer alan kişilerin ortalama mal varlığı değeri de zaten çok düşüktür (2.780 kuruş).

Değerin bu kadar düşük çıkmasının kaynağına biraz daha dikkatle bakıldığında, özellikle mal varlığı 5 bin kuruşun altında olanların ekonomik durumunun oldukça zayıf olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira bu kategoride yer alan kişiler toplamın neredeyse üçte ikisine yakın (%65) iken, toplam mal varlıklarının değerinin mahalle toplamı içindeki oranı %20'den biraz fazladır (%20.53). Bu kesimlerin ödedikleri vergi miktarı da düşük olsa bile, Bölük Mahallesi'nde servetin dağılımının oldukça eşitsiz bir düzeyde olduğu bir gerçektir.

Tablo 6: Bölük Mahallesi'nde Meskûn İlk 10 Zengin'in Mal Varlığı ve Vergi Yükü

Sıra	İsmi ve Şöhreti	Kayıtlı Mülklerin Değeri (Kuruş)	Ödenen Toplam Emlak Vergisi (Kuruş)
1	Veli oğlu Mehmet	27.250,00	116,25
2	Haksız oğlu Mehmet	20.750,00	103,00
3	Kilci Veli oğlu Hacı Ali	19.000,00	82,50
4	Çam Hasan oğlu Hacı Mehmet	16.750,00	71,75
5	Deli Yusuf oğlu Mehmet Ağa	17.750,00	86,00
6	Deveci oğlu Hacı Ahmet	17.125,00	91,25
7	Hacılar Yukarı Mahallesi'nden Mahmut Efendi oğlu Ahmet Efendi	16.375,00	65,00
8	Saki oğlu Hacı Mustafa	13.500,00	59,00
9	Kadem oğlu Mehmet	13.000,00	60,75
10	Horoz oğlu Mahmut	12.875,00	63,75
	Toplam	174.375,00	799,25

Tablo 6’da ayrıca bu mahallede meskûn ilk 10 zengin ismi ve şöhreti ile mal varlığı ve ödediği vergi miktarları yer almaktadır. Bir kez daha listeden anlaşıldığı üzere, her birinin ayrı ailelerden geldikleri, dolayısıyla zenginliğin aynı ailelerde toplanmadığı söylenebilir. Bu listede sahip olduğu mal varlığı ve özellikle ödemekle yükümlü olduğu vergi miktarı bakımından en dikkat çeken hiç şüphesiz en zengin ilk isim olan Veli oğlu Mehmet’tir. Bu ismin ardından gelen iki ismin de (Haksız oğlu Mehmet ile Kilci Veli oğlu Hacı Ali) diğerlerine nispetle dikkat çekici düzeyde zenginliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Sadece bu üç kişinin varlık değerinin toplamdaki payı %14 civarındadır.

İlk 10 zengin mahallenin toplam mal varlığından aldıkları payları ve ödenen toplam vergi miktarındaki payları %34-35 civarındadır. Dikkat edilecek olursa, Bölük Mahalle’sinde meskûn ilk 10 zengin hem mutlak değerler hem de toplam içindeki payları bakımından zenginlik düzeylerinin Aşağı Mahalle’dekilere göre (Tablo 7) hem daha yüksek hem de mahallenin geri kalanı ile aralarındaki farkın daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Zira orada ilk 10 zengin varlık oranı sadece %12 dolayındadır.

Tablo 7’deki veriler dikkatle incelendiğinde; dördüncü en büyük mahalle olarak Bölük Mahallesi’nde meskûn ilk 10 zengin mutlak değerler (hem toplam varlık değeri hem de fert başına varlık değeri) bakımından Yukarı ve Orta Mahalle’de aynı durumdakilerden hemen sonra gelirken, mahallenin toplam mülk değeri içindeki payları diğer mahallelerden ve Yabancılar Köyü’nden çok daha yüksektir. Bunun sebebinin Bölük Mahallesi sakinlerinin toplam mal varlıklarının diğer mahallelerin yarısı dolayında olması, yani refah düzeyinin diğerlerinden çok daha düşük düzeyde olmasıdır. Böyle olunca da, ilk 10 zengin ile mahallenin geri kalanı arasındaki varlık ve gelir dağılımı eşitsizliği diğer mahallelerden çok daha fazla çıkmaktadır.

Tablo 7: Kayseri Hacılar’ın Mahallelerinde ve Yabancılar Köyü’nde Oturanların Toplamı ile İlk 10 Zengin Toplam Mal Varlıkları ve Vergi Yüklerinin Karşılaştırılması

Varlık Kriterleri	Mahalleler				Yabancılar Köyü
	Aşağı Mahalle	Yukarı Mahalle	Orta Mahalle	Bölük Mahalle	
Toplam Kişi Sayısı	457 <i>10</i>	303 <i>10</i>	261 <i>10</i>	99 <i>10</i>	348 <i>10</i>
Toplam Mal Varlığı Değeri	1.038.600,0 <i>129.050,00</i> <i>(%12)</i>	1.134.525,0 <i>184.400,00</i> <i>(%16)</i>	962.750,0 <i>193.875,00</i> <i>(%20)</i>	520.100,0 <i>174.375,00</i> <i>(%34)</i>	542.635,0 <i>79.500,00</i> <i>(%4)</i>
Fert Başına Toplam Mal Varlığı	2.272,64 <i>12.905,00</i>	3.744,30 <i>18.440,00</i>	3.744,30 <i>19.387,50</i>	5.253,53 <i>17.437,50</i>	1.559,29 <i>7.950,00</i>
Mahallenin Toplam Vergi Yüğü	4.659,00 <i>559,25</i>	5.290,75 <i>860,50</i>	4.379,50 <i>815,75</i>	2.284,00 <i>799,25</i>	2.307,25 <i>331,75</i>
Fert Başına Vergi Yüğü	10,19 <i>55,92</i>	17,46 <i>86,05</i>	17,46 <i>81,57</i>	23,07 <i>79,92</i>	6,63 <i>33,17</i>

Not: Normal rakamlar mahalle ya da köyde meskûn kişilerin tamamına ait değerleri gösterirken, *italikler* aynı mahalde meskûn ilk 10 zengine ait değerleri göstermektedir.

4. HACILAR BÖLÜK MAHALLESİ'NDE ADI GEÇEN MAL VARLIKLARININ CİNSİ, MİKTARI, DEĞERİ VE VERGİSİ

Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri'ndeki kayıtlara göre, mahalle sakinlerinin sahip oldukları gayr-i menkul varlıkların dökümü incelendiğinde, toplam 29 adet farklı mülk türü kaydedilmiştir (Tablo 8). Bunların bir kısmı bilinen gayr-i menkul varlıkların müstakil hallerini (bağ, bahçe, hane, tarla, tol, vs), bir kısmı bunların diğer kişilerle ortaklaşa kullanımını ifade eden hisseli varlıkları (tarla nısf, tarla sülüs, vs), bir kısmı diğer bir gayr-i menkulle birlikte kullanıldığı hali (tarla ile birlikte olan cehrilik), kalan bir kısmı da istisnai olarak farklı bir amaç için kullanıldığı hali (hane ahır, önce ahır şimdi hane gibi) ifade etmektedir. Tamamına bakıldığında, ana mülk türleri olarak farklı türden haneler ve onun insanların ve hayvanların kullanımına mahsus kısımları, bağ, bahçe, tarla ve cehrilik türleri göze çarpmaktadır. Bu mahallede mülkiyet ve kullanım bakımından karşımıza çıkan mülk çeşitliliği o dönemde Anadolu'da gayr-i menkullerin yapısı konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Kayıtlarda toplam 452 adet gayr-i menkul türü tespit edilmiş; çok büyük bir kısmı müstakil varlıklar şeklinde olduğu görülmektedir. Bunların 171 adedi müstakil tarla, 83 adedi müstakil bağ, 56 adedi müstakil hane, 28 adedi müstakil cehri ve 66 adedi müstakil tol olarak kayıtlara geçmiştir. Mülklerin toplam büyüklüğü 1.309 dönüm, 169 evlek olup; ölçek büyüklüğü bakımından çok büyük bir kısmı sırasıyla müstakil tarlalar, bağlar ve bahçeler olarak yer almaktadır.

Bu verilerden hareketle, diğer mahallelerde olduğu gibi Bölük Mahallesi sakinlerinin de ağırlıklı olarak müstakil mülkleri tercih ettikleri, fakat diğer mahallelere göre genel olarak hane ve bağ-bahçe zenginliği yerine, tarlaların ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, daha önce de ifade edildiği gibi, mahalle sakinlerinin diğer mahalle sakinlerine nispetle daha ziyade tarla işleriyle iştigal ettikleri, muhtemelen bu yüzden de sahip oldukları servetin değeri ve dolayısıyla zenginlik düzeyleri de daha düşük çıkmaktadır. Kaldı ki, mahallelinin ödediği verginin mülk bazında dağılımına bakıldığında da, yine en yüksek payın açık ara ile müstakil tarlalara, hanelere, bağlara ve harmanlara ait olduğu, bu kalemler üzerinden ödenen verginin toplamın önemli bir yekûnüne tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 8: Hacılar Bölük Mahallesi Hülâsa Defteri'nde Adı Geçen Mülklerin Cinsi, Miktarı, Değeri ve Vergisi

Sıra	Mülkün Cinsi	Adedi	Büyüklüğü (Dönüm/ Evlek)	Değeri (Kuruş)	Ortalama Mülk Değeri (Kuruş)	Toplam Vergi (Kuruş)	Mülk Başına Vergi (Kuruş)
1	Ahır	5		6.000	1.200,00	6,00	1,20
3	Bağ	83	139/39	107.000	1.304,87	362,00	4,36
4	Bağ Cehri	3	6	3.750,00	1.250,00	15,00	5,00
5	Bahçe	19	90/11	15.000,00	789,47	60,00	3,15
6	Bir Göz Hane	1		500,00	500,00	2,20	2,20
7	Boz	5	18/1	2.000,00	400,00	8,00	1,60
8	Boz Dağ	1	25	500,00	500,00	2,00	2,00
9	Cehri	28	47/2	30.375,00	1.084,82	93,20	3,32

10	Cehri mea Tarla	1		1.500,00	1.500,00	6,00	6,00
11	Dağ	3	15/1	4.500,00	1.500,00	18,00	6,00
12	Hane	56		108.700,00	1.941,07	577,67	10,31
13	Hane Ahır	1		500,00	500,00	2,20	2,20
14	Hanesi	3		1.000,00	333,33	92,00	30,66
15	Harman	16	42/14	23.250,00	1.453,12	135,80	8,48
16	Mukaddem ahır el-yevm Hane	3		30.750,00	10.250,00	151,00	50,33
17	Mukaddem ahır el-yevm Tarla	5	20/1	35.275,00	7.055,00	178,00	35,60
18	Müfrez Tarla	10		1.500,00	150,00	7,50	0,70
19	Oda	1		2.500,00	2.500,00	12,20	12,20
20	Ödme	1		1.250,00	1.250,00	12,20	12,20
21	Samanlık	2		1.000,00	500,00	4,00	2,00
22	Selamlık	1		3.000,00	3.000,00	15,00	15,00
23	Tarla	171	907/100	183.300,00	1.091,07	762,50	4,45
24	Tarla Nısf	1		250,00	250,00	1,00	1,00
25	Tarla Rub'	2		525,00	262,50	2,50	1,25
26	Tarla Sülüs	1		750,00	750,00	3,00	3,00
27	Tarla ve Cehri	1		250,00	250,00	1,00	1,00
28	Tol	26		11.750,00	451,92	74,00	2,84
29	Üçte bir Tarla	2		1.375,00	687,50	5,20	2,60
	Toplam	452	1.309/ 169	578.050,00	42.704,67	2.609,17	180,32

Sonuç

Bu çalışmada, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında kaydedilen Kayseri Hacılar'a ait Hülâsa Defterlerinden elde edilen veriler ışığında Kayseri'nin Hacılar İlçesinin iktisadi refah düzeyini belirlemek ve buradan Anadolu'ya özgü örnek bir iktisadi varlık düzeni üzerinden tespitlerde bulunmak amacıyla dört mahalle ve bir köye ait Osmanlıca belgeler okunarak kapsamlı bir ekonomik varlık analizi yapılmıştır. Tespitlerimize göre, Hülâsa Defterleri üzerinden yapılan ilk iktisat tarihi çalışması olduğu için, elde edilen sonuçlar Kayseri ve Anadolu iktisat tarihi açısından özgündür. Kaldı ki, çalışmanın bulguları Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı dönemlerinde Anadolu'da halkın refah düzeyini tespiti yönelik yerel bir çalışma olması bakımından da önemli bir katkı sunacağı söylenebilir. Ayrıca, Anadolu'da hane halkları ve esnaf üzerinden mikro temelli yerel iktisat tarihine dair gayr-i menkul varlıklar üzerinden

fert başına refah (zenginlik) düzeyini, servetin dağılımını ve vergi yükünü dikkate alarak farklı bir analiz yöntemi denenmiş olması bakımından da sonraki çalışmalara örnek teşkil etme potansiyeli taşımaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgular üç ana noktada toplanabilir: Önce, Hacılar Bölük Mahallesi sakinlerinin sahip oldukları varlıkların miktar, değer ve ölçek bakımından dağılımı ile vergi yükleri; ardından mahallede meskûn kişilerin mal varlığı seviyesine göre dağılımı ve vergi yükleri; son olarak da adı geçen mal varlıklarının cinsi, miktarı, değeri ve vergileri üzerinden analizi.

Buna göre, Hülâsa Defterleri kayıtlarında Bölük Mahallesi'nde toplam 452 adet mülkün varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan adet olarak sırasıyla en fazla mülk *müstakil tarla* (toplam mülkün %38'i), müstakil bağ (toplam mülkün %18'i), müstakil hane (toplam mülkün %12'si), müstakil cehri (toplam mülkün %6'sı) ve müstakil tollar (toplam mülkün %6'sı) olarak tespit edilmiştir. Bu mülklerin toplam içerisindeki payı %81 düzeyindedir. Ayrıca, Mahallede oturanların sahip oldukları mülkün tamamı 1.309 dönüm, 169 evlek olarak kayıtlara geçmiştir. Dönüm cinsinden yapılan hesaplamalarda da mahalle sakinlerinin servetinin tamamına yakınının müstakil nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Mahalledeki toplam mülkün değeri 575.050 Osmanlı Kuruşu olarak kaydedilmiştir. Toplam mülkün kıymeti içerisinde en büyük pay müstakil tarlalara aittir (toplam değer %32'si). Bunu yine müstakil mahiyetteki haneler, bağlar, önce ahır ama bugün tarla olarak kullanılan araziler ve daha önce ahır ama bugün ev olarak kullanılan mülkler izlemektedir. Bu mülklerin toplam mülk değeri içerisindeki payı (kuruş olarak) %80 nispetindedir. Mahallede sahip olunan mülk çeşitleri arasında değer ortalaması en yüksek olanlar ise, sırasıyla daha önce ahır ama bugün ev olarak kullanılan araziler, yine daha önce ahır ama bugün tarla olarak kullanılan araziler, selamlıklar, odalar ve müstakil evlerdir. Buradan anlaşılmaktadır ki, Bölük Mahallesi'nde oturanların sahip oldukları varlıklar içerisinde ortalama olarak en yüksek değere sahip olanlar, yine bu mahalleye özgü olan önce ahır olup da sonradan tarla ya da hane olarak kullanılan mülklerdir. Diğer mülklerin ortalama değeri bunlara göre hayli düşük kalmaktadır.

Mahalle sakinlerinin sahip oldukları mülkler için ödedikleri toplam vergi miktarı yaklaşık 2.609 kuruştur. Ödenen toplam vergi miktarının mahallede oturanların sahip oldukları toplam mülkün değerine oranı %45'tir. Söz konusu mülklerden elde edilen ortalama vergi miktarlarına bakıldığında ise; en yüksek miktarların sırasıyla müstakil tarlalar, haneler, bağlar, önce ahır olup da sonradan tarla ya da hane olarak kullanılan mülkler olduğu anlaşılmaktadır. Bu mülklerin tamamı için ödenen vergiler, toplam verginin %78'ini oluşturmaktadır ki bu pay diğer mahallelerden daha düşüktür.

Hacılar Bölük Mahallesi'nde oturanların farklı mal varlığı seviyelerine göre dağılımı ve bu varlık katmanlarının tabi oldukları vergi yükleri incelendiğinde; esasında servetin oldukça dengesiz bir şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim, sadece üç kişinin 20.001-30.000 kuruş aralığında mülke sahip olduğu ve mülklerinin mahalle ortalamasının yaklaşık 4,5 katına ve mahallenin sahip olduğu toplam mal varlığının ise yaklaşık %14'üne tekabül ettiği belirlenmiştir. Ancak, bu kişilerin varlık oranlarıyla mütenasip olarak vergi ödedikleri görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle, zenginlik düzeyi arttıkça servetten alınan vergilerin de arttığı, dolayısıyla vergi yükünün toplumun alt kesimlerinde toplanmadığı söylenebilir.

Ayrıca, mahallede meskûn ilk 10 zenginin mal varlığı ve ödediği vergi miktarları dikkate alındığında, her birinin ayrı ailelerden geldikleri, dolayısıyla zenginliğin aynı ailelerde toplanmadığı söylenebilir. İlk 10 zenginin mutlak değerler bakımından Yukarı ve Orta Mahallelerde aynı durumdakilerden hemen sonra gelirken, mahallenin toplam mülk değeri içindeki payı diğer mahallelerden ve Yabancılar Köyü'nden çok daha yüksektir. Bunun sebebi, mahalle sakinlerinin toplam mal varlıklarının diğer mahallelerin yarısı düzeyinde olması; yani

refah düzeylerinin diğer mahallelerde oturanlarından daha düşük düzeyde olmasıdır. Böyle olunca da ilk 10 zengin ile mahallenin geri kalanı arasındaki varlık ve gelir dağılımı eşitsizliği diğer mahallelerden çok daha fazla çıkmaktadır.

Son olarak, mahalle sakinlerinin sahip oldukları gayr-i menkul varlıkların dökümü incelendiğinde; toplam 29 adet farklı mülk türü kaydedilmiştir. Bunların bir kısmı gayr-i menkul varlıkların müstakil hallerini (bağ, bahçe, hane, tarla, tol, vs), bir kısmı bunların diğer kişilerle ortaklaşa kullanımını ifade eden hisseli varlıkları (tarla nısf, tarla sülüs, vs), bir kısmı diğer bir gayr-i menkulle birlikte kullanıldığı hali (tarla ile birlikte olan cehrilik), kalan bir kısmı da istisnai olarak farklı bir amaç için kullanıldığı hali (hane ahır, önce ahır şimdi hane gibi) ifade etmektedir. Tamamına bakıldığında ise, ana mülk türleri olarak farklı türden haneler ve onun insanların ve hayvanların kullanımına mahsus kısımları, bağ, bahçe, tarla ve cehrilikler gözükmektedir.

Kaynakça

1.Arşiv Vesikaları

Hacılar Karyesi Defter-i Arazi (Hacılar Köyünün Mayıs 92 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacılar Karyesi Sene 92), (M.1876 Tarihli), Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kocasinan Tapu Müdürlüğü Arşivi.

Hacılar Karyesi Defter-i Arazi (Hacılar Köyünün Mayıs 99 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacılar Karyesi Sene 99), (M.1883 Tarihli), Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kocasinan Tapu Müdürlüğü Arşivi.

Hacılar Karyesi Defter-i Arazi (Hacılar Köyünün Mayıs 306 Senesi Arazi Muamelesi/Yoklaması), (105, Arazi Hacılar Karyesi Sene 306), (M.1890 Tarihli), Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'ne bağlı Kocasinan Tapu Müdürlüğü Arşivi.

49 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19/1) 1926 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

51 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19) 1926 Tahriri No:2*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

51 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19) 1926 Tahriri No:5*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

47 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Müsvedde-El Defteri (19/3) 1926 Tahriri No:3*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

48 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülasa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

53 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülasa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

52 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülasa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

55 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülasa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

54 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülasa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

50 Numaralı Defter; *Hacılar Emlak ve Arazi Hülasa Defteri 1928 Tahriri*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

45 Numaralı Defter: *Hacılar Hülasa Defteri, Cilt 52-Hacılar Aşağı Mahalle-Hacılar Yabancı Karyesi*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

46 Numaralı Defter: *Hacılar Hülasa Defteri, Cilt 51-Hacılar Yukarı Mahalle-Hacılar Bölük Mahalle*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

56 Numaralı Defter: *Hacılar Hülasa Defteri, Cilt 51-Hacılar Orta Mahalle*, KAYTAM (Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi) Arşivi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

2.Diğer Kaynaklar

ADIYEKE Nuri, (2000), "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 11, ss: 769-823.

AKGÜNDÜZ Ahmet, ÖZTÜRK Said (2002), *Darende Temettuat Defterleri*, İstanbul.

DEMİR, İsmet (1998), *Kayseri Temettuat Defteri (H.1250/M.1834 Tarihli)*, Cilt I, Kayseri Ticaret Odası Yay., Kayseri.

DEMİR, İsmet (1998), *Kayseri Temettuat Defteri (H.1250/M.1834 Tarihli)*, Cilt II, (Kaza, Nahiye ve Köyler), Kayseri Ticaret Odası Yay., Kayseri.

DEMİR, İsmet (1998), *Kayseri Temettuat Defteri (H.1250/M.1834 Tarihli)*, Cilt III, (Kaza, Nahiye ve Köyler), Kayseri Ticaret Odası Yay., Kayseri.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1996): *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ERDEM, Ekrem ve DEVECİ, Sefure, (2015): "1873-75 Yıllarında Kayseri Hacı Kılıç Mahallesi Esnafının Mesleklerine Göre Gelir ve Vergi Durumlarındaki Değişiklikler", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.45, ss: 1-30.
- GÜLTEKİN, Hayrettin, *Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü*, <https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/osmanlica-tapu-terimleri-sozlugu-0> (Erişim Tarihi: 29.09.2019).
- <https://www.hesaplacevir.com/alan-birimleri/evlek-ile-donum-cevir.html> (Erişim Tarihi:09.09.2019)
- https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/files/icerik/ekleri/arsivin_onemi_ve_arsiv_belgeleri_0.docx. (Erişim Tarihi: 29.09.2019).
- KÜTÜKOĞLU Mübahat (1995), "Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Bellekten*, Cilt LIX, Sayı 225, Ankara, ss: 395-412.
- Osmanlıdan Günümüze Tapu Arşivi*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Genel Müdürlüğü Yayını, 2009, Ankara.
- SERİN, Mustafa (1998), "Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuat Defterleri", *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan*, ss: 717-728.
- ŞEMSEDDİN SAMİ (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- YÜKÇÜ Süleyman, FİDANCI Nur, SOYSAL Umut (2014), "Osmanlı Devleti'nde Temettuat Defterleri'nin Önemi ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:7, ss: 170-179.

EKLER

Ek 1: Hacılar Bölük Mahallesi Hülasa Defteri Şablonu

HÜLASA ²²														
Yekün ²⁶	Binde dört hesabıyla alınacak vergi	Binde beş hesabıyla alınacak vergi	Binde sekiz hesabıyla alınacak vergi	Binde on hesabıyla alınacak vergi	Vergilerin miktarı ile nev' ve nispet ve kemmiyat	Kıymet ²³	Bindsesi	Arazinin dönüm ve zirai	Nev-i emlak ²⁴	Rakam-ı ebvab ²⁵				
											Adet-i umum	Kaçıncı emlak-ı esas defterinin hangi adet-i mumuna mukayyet olduğu	Hududu	
														Adet-i defter
Zirai ²⁷	Evlek ²⁸	Dönüm ²⁹												

²² Hülasa Defteri: Kelime anlamı “Özet Defteri” demektir (Devellioğlu 1996: 380).

²³ Kıymet: Kelime anlamı “değer” olup, incelenen defterlerde mülkün kaç pare ve kaç kuruş olduğunun kaydedildiği kısımdır. Burada bilinmesi gereken husus, 1 Kuruş = 40 Pâre’dir.

²⁴ Nev’-i Emlâk: “Mülklerin türü, çeşidi” demektir. İncelenen defterlerde mülk türleri bu kısma kaydedilmiştir. Örneğin; Hane, bağ, bahçe, cehri, tarla vb.

²⁵ Rakam-ı Ebvâb: Kelime “kapıların numarası” demektir (Şemseddin Sami, 1989:67). İncelenen defterlerde mülk sahibi kişilerin sahip oldukları mülklerin numarası bu kısma kaydedilmiştir.

²⁶ Yekün: Kelime anlamı “toplam” (Devellioğlu 1996: 1159) olup, bu kısımda kişiye ait mülklerden alınan, binde dört hesabıyla alınacak vergi, binde sekiz hesabıyla alınacak vergi, binde on hesabıyla alınacak vergi ve binde beş hesabıyla alınacak vergilerin toplam değeri yazılmaktadır.

²⁷ Zirai, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan ölçü birimidir. 1 Zirai = 0,758 metredir.

İnsanın dirseğinden orta parmağı ucuna dek olan tul (Şemseddin Sami, 1989:648) İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünün yazıldığı kısımda, dönüm ve evlekten başka zirai birimleri yazılmış, ancak bunların içinde en küçük ölçü birimi olan zirai her ne kadar başlık olarak varsa da hiçbir arazinin ölçüsü belirtilirken kullanılmamıştır. Daha ziyade dönüm ve evlek kullanılmıştır. 1 Evlek: Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 Evlek = ¼ Dönüm = 250 metrekaaredir. (<https://www.hesaplacevir.com/alan-birimleri/evlek-ile-donum-cevir.html>) İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan ölçü birimlerinden biridir.

²⁹ Dönüm: Osmanlı Devleti zamanında kullanılan arazi ölçü birimidir. 1 dönüm = 1.000 metrekaaredir. (<https://www.hesaplacevir.com/alan-birimleri/evlek-ile-donum-cevir.html>) İncelenen defterlerde arazinin büyüklüğünü belirtirken kullanılan ölçü birimidir.

DEFTERİ									
Cadde ve zikak ve mevki'									
Nev-i vukuat ³⁰									
Adet-i defter		Kaçınıcı esas-ı nüfus defterinin hangi adet-i umumuna mukayyet olduğu		Adet-i umum		Temettü'-i tadil defterinin adedi ile sahife numarası		Adet ve cins defter-i vukuat	
Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter	
Sahife numarası		Sahife numarası		Sahife numarası		Sahife numarası		Sahife numarası	
Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter	
Adet-i umum		Adet-i umum		Adet-i umum		Adet-i umum		Adet-i umum	
Cinsi		Cinsi		Cinsi		Cinsi		Cinsi	
Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter	
Sahife		Sahife		Sahife		Sahife		Sahife	
Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter		Adet-i defter	
Senedi		Senedi		Senedi		Senedi		Senedi	
Hangi hülâsa defterinin kaçınıcı şahifesinden ve ne tarihten itibaren gelip gittiği									
Geldiği									
Gittiği									
Hangi bulunan mükellefin sakin olduğu mahalle-i eferiyye									
Esmâ-ı ashâb-ı emlak ve temettuat ³¹									
Mülâhazat ³²									

³⁰ Nev'-i Vukuat: "Olayların türü" demektir. İncelenen defterlerde mülkler el değiştirirken Nev'-i Vukuat kısmında "intikâlen, ferağın ve intikâlen ferağın" gibi belirtici kayıtlar tespit edilmiştir. Yani mülk el değiştirirken ya ferağ ya da intikâl şeklinde olmuştur.

Ferağ: Satış (Bir mülkün tasarruf, sahip, olma hakkını başkasına terk etme, Arazi Kanununda ise miri veya vakıf arazinin yararlanma hakkının satışı). İntikâl: Geçirim; geçme, bir mal üzerindeki tasarruf hakkının yasa ile belli kesimlere geçmesi. (<https://www.tkgm.gov.tr/icerik/osmanlica-tapu-terimleri-sozlugu-0>), (Erişim Tarihi: 29.09.2019).

³¹ Esmâ-ı Ashâb-ı Emlâk ve Temettuat: "Kazanç ve Emlâk Sahiplerinin İsimleri" demektir. İncelenen defterlerde mülk sahibi kişilerin isimleri bu kısma yazılmıştır. Örneğin; Debbâğ oğlu Ali Çavuş, Gazi oğlu Mehmet, vb.

³² Melhûzat: "Hatıra gelen şeyler, olabilir şeyler, ihtimaller" demektir (Devellioğlu, 1996:609) İncelediğimiz defterlerde melhûzat kısmında, her kişi için kayıt bulunmamaktadır. Vukuatlı mülkler hakkında melhûzat kısmında "gitmiştir muhavvel sene ..." veya "gelmiştir muhavvel sene ..." tabirleri kullanılmıştır. Bazı kısımlarda ise, hacizli mallar ile ilgili notlar bulunmaktadır.

Ek 3: Bölük Mahallesinden Veli oğlu Hacı İbrahim'in Mal Varlığı ve Bankaya Rehin Olan Borcu (Transkripsiyonu)

Yeküm	Vergilerin miktarı ile nev ve nispet ve kemmiyat								Kymet	Bindesi	Arazinin dönüm ve zırai			Nev-i emlak	Rakam-ı ebyab	Kaçıncı emlak-ı esas defterinin hangi adet-i umumuna mukayyet olduğu		Hududu	Cadd ve zikaak ve mevki	Nev-i vukuat	Kaçıncı esas-ı nüfus defterinin hangi adet-i umumuna mukayyet olduğu		Temettü'-i tadil defterinin adeti ile sahife numarası	Adet ve cins defter-i vukuat		Hangi hülâsa defterinin kaçınıcı sahibesinden ve ne tarihten itibaren gelip gittiği					Haricte bulunan mükellefin sakin olduğu mahalle-i defteriyeye	Esmasahab-i emlak ve temetnat	Mülâhazat				
	Binde dört hesabıyla alınacak vergi	Binde beş hesabıyla alınacak vergi	Binde sekiz hesabıyla alınacak vergi	Binde on hesabıyla alınacak vergi	Zırai	Evlek	Dönüm	Adet-i umum			Adet-i defter	Adet-i defter	Adet-i umum			Cinsi	Adet-i defter				Sahife	Adet-i defter		Sahife	Senesi	Geldiği	Gittiği										
20	2								450	0	5			Han	12	32	2		Bölük			114	1										Veli oğlu Hacı İbrahim	136/338 Ziraat Bankasına mahcuzdur.			
	15			15					3000	5				Sela	7	323			Bu dahi																		
	3	3							750	4		3	5	Tar	14	216			Hasan Dağı																		
	3	3							750	4			4	Tar	7	252			Yedi Ağaç																		
	7	7							1750	4		3	7	Bağ	28	294			Sakar																		
	3	3							750	4			24	Tar	29	325			Bu dahi																		
	8	8							2000				50	Tar	11	353			Aşağı Sesli																		
	4	4							500				250	Tar	12	353			Bu dahi																		
	4	4							1000				5	Tar	8	446			Günay																		
	2	2							500			1	2	Tar	9	446			Bu dahi																		
	1	1							250				12	Cehr	10	447			Bu dahi																		
	10	1							250	5				Tol	11	447			Bu dahi																		
	20	2							250	10			2	Har	12	447			Bu dahi																		
	5	5							1250	4			10	Tar	7	476			Hacı Hamza																		
10	79	38	30	38			20	2	1750	0																										No/11 Ziraat Bank'na mahcuzdur	
20	20	9	9						2375	2375	4			Bağ	69	570	570	V V	Anaç Ali Hasan Dağı			353														10/12/29	Gelmştir muhavvel senesi 339
10	00	56	30	38			20	2	2255	0																											